

(Ne)legitimnost in (ne)legalnost revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem*

Boštjan Kolarič

POVZETEK

Ker so bile pojavne oblike komunističnega nasilja na Slovenskem, razen izvensodnih množičnih umorov, izvršene na pravni podlagi, ki jo je sprejela medvojna in poveljna revolucionarna komunistična oblast, se postavlja vprašanje legitimnosti revolucionarnih organov in revolucionarnega kazenskega prava, ki sta *per se* nelegalna, saj sta v nasprotju z obstoječim družbenim in pravnim redom. Njunjo legitimnost smo presojali z vidika družbenega sistema, ki sta ga vzpostavila, in skladnosti revolucionarnega prava s takrat veljavnimi splošnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov in današnjo ustavo, ki imata vrednostno središče v spoštovanju človekovega dostojanstva in varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ugotovili smo, da revolucionarno kazensko pravo ni bilo sprejeto z namenom kaznovanja dejanskih storilcev kaznivih dejanj ali prekrškov, temveč z namenom prevzema in utrditve revolucionarne oblasti, vzpostavitve komunizma in ohranjanja revolucionarnih pridobitev z nasiljem nad političnimi nasprotniki. Tako je bilo medvojno in poveljno revolucionarno kazensko pravo nelegitimno, ker je bilo v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli ter načelom pravičnosti, saj je bilo namenjeno vzpostavitvi komunističnega totalitarnega režima z grobimi in sistematičnimi kršitvami temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Zato smo revolucionarnemu kazenskemu pravu odrekli naravo prava, ker je dejansko bilo nepravo. Dejanja, storjena na podlagi revolucionarnega kazenskega prava, pa so nepravna oz. kazniva dejanja, ki smo jih pravno opre-

* Prispevek je rezultat izvajanja raziskovalnega programa Zgodovinsko-pravni vidiki kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju do sprejetja ustave (šifra programa P6-380), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

delili kot hudodelstvo zoper človečnost ali sistematične kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Ključne besede: (ne)legitimnost in (ne)legalnost komunistične revolucije, komunistični revolucionarni organi, revolucionarno kazensko pravo

(Il)legitimacy and (Il)legality of the Communist Revolution and Revolutionary Law in Slovenian Territory

ABSTRACT

Since the forms of communist violence in Slovenian territory (except extrajudicial mass killings) were carried out on the legal basis implemented by the wartime and post-war revolutionary communist authorities, a question is raised considering the legitimacy of revolutionary organs and revolutionary criminal law, both of which are illegal *per se* as they are contrary to the existing social and legal order. We assessed their legitimacy from the perspective of the social system they established and from the perspective of the concordance of revolutionary law with the general principles of law recognised by civilised nations at the time as well as with today's constitution, both of which are centred around respecting human dignity and protecting human rights and fundamental freedoms. We found that revolutionary criminal law was not implemented with the intention of punishing actual perpetrators of crimes or offences but with the intention of seizing and consolidating revolutionary power, establishing communism, and preserving revolutionary acquisitions with violence against political opponents. Thus, wartime and post-war revolutionary criminal law was illegitimate because it opposed general principles of law recognised by civilised nations and the principle of fairness as well as because it was intended for the establishment of the communist totalitarian regime with its severe and systematic violations of fundamental human rights and freedoms. Therefore, we denied revolutionary criminal law the nature of law, as it was actually non-law. Acts committed based on revolutionary criminal

law are thus considered non-legal acts or acts which we legally classified as crimes against humanity or as systematic violations of human rights and fundamental freedoms.

Key words: (il)legitimacy and (il)legality of the communist revolution, communist revolutionary organs, revolutionary criminal law

1. Uvod

Posebnost in značilnost pojavnih oblik nasilja komunističnega totalitarnega režima na Slovenskem predstavlja dejstvo, da je bilo nasilje, z izjemo izvensodnih množičnih umorov, izvršeno na podlagi pravnih predpisov revolucionarne medvojne in povojne oblasti. **Že med vojno so namreč za prebivalstvo na** t.i. »osvojenih ozemljih« postali veljavni in obvezni pravni akti, ki so jih izdali IO OF, SNOO in pozneje SNOS, ki jih lahko skupno poimenujemo medvojno revolucionarno kazensko pravo. S sprejetjem revolucionarnega kazenskega prava je poskušala medvojna in povojna komunistična oblast na podlagi prava legitimirati in legalizirati nasilje, v prvi fazi nad dejanskimi in domnevnimi političnimi nasprotniki z namenom izvedbe komunistične revolucije ter v drugi fazi nad razrednimi nasprotniki z namenom ohranitve in utrditve komunistične revolucije na ideološki in ekonomski osnovi z vzpostavitvijo t.i. »brezrazredne družbe«.

Komunisti so namreč imeli cilj, da po prevzemu oblasti izvedejo preoblikovanje družbene ureditve v skladu z marksistično-leninistično-stalinistično socialnopolitično doktrino, ki predstavlja boljševistični oz. komunistični politični svetovni nazor. Preoblikovanje družbene ureditve je predvidel že Statut Komunistične partije Jugoslavije iz leta 1920, ki je v 1. členu določil, da »ima KPJ kot član Tretje komunistične Internacionalne za cilj, da s pomočjo nepopustljive razredne borbe in z diktaturo proletariata izvrši popolno osvoboditev delavskega razreda in vseh zatiranih slojev delavskega ljudstva z vzpostavitvijo komunistične ureditve namesto kapitalistične.«¹ Tako Đilas ugotavlja, da je komunizem sicer obljubljal »razreševati« probleme z odstranitvijo ljudi, ki so mu nasprotovali, in s prevrednotenjem vrednot uveljavljanja »brezrazredne

¹ Več o tem: Šturm, 2017, str. 719-747.

družbe», dejansko pa je komunizem zahteval vzpostavitev revolucionarnih metod in privilegijev ter vzpostavitev »novega razreda« ob izključitvi vseh drugih.² Tako je revolucija, ki je potekala med drugo svetovno vojno na slovenskem ozemlju, imela poleg prevzema oblasti za cilj tudi popolno spremembo družbenega reda, ki vodi v t.i. »brezrazredno družbo«. Značilnost komunističnih revolucij pa je, da sta bila sila in nasilje pogoj za nadaljnji razvoj in celo za napredek. *»Po besedah komunistov sta sila in nasilje povzdignjena na vzvišeni na položaj kulta in končnega cilja.«*³ Po Đilasu je značilnost komunistične revolucije tudi, da komunisti nadaljujejo tako z metodami kot z oblikami iz časa revolucije in njihova partija šele tedaj prevzame skrajno obliko centralizma in ideološke ekskluzivnosti ter da komunisti iz teorije in prakse vedo, da so v konfliktu z vsemi drugimi razredi in ideologijami in se temu primerno tudi vedejo. Ne borijo se samo proti dejanskim nasprotnikom, temveč tudi proti morebitnim.⁴

2. Pravni vidiki komunistične revolucije, njenih organov in revolucionarnega kazenskega prava

Za presojo medvojnega in povojnega revolucionarnega kazenskega prava se najprej postavlja *vprašanje legitimnosti in legalnosti revolucionarnih organov, ki so sprejeli revolucionarne pravne akte*.

Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, je potrebno najprej ugotoviti, kako je z legitimnostjo same boljševistično-komunistične revolucije na Slovenskem. Prva predpostavka legitimnega in legalnega pravnega akta je namreč, da ga je sprejel organ, ki svojo pristojnost črpa iz ustanovitvene legitimnosti in legalnosti, ki je v demokratičnih družbenih sistemih utemeljena na svobodni ljudski volji. Ker pa je bila medvojna in povojna oblast, ki je izdala pravne akte, utemeljena na prevratniškem nasilju, saj je bila vzpostavljena z nasilno revolucijo, je njena morebitna legitimnost vprašljiva.

S pravno formalnega vidika je namreč vsaka revolucija nelegalna, ker je v konfliktu z veljavnim pravnim redom, saj ta pravni

² Juhant, 2014, str. 202-215.

³ Đilas, 2014, str. 20, 31.

⁴ Ibid., str. 35, 37.

red ruši, kot pravi Pitamic, saj sta »**pozitivno pravo in revolucija pojma, ki logično drug drugega izključujeta.**⁵ Posledično so tudi z revolucijo vzpostavljena oblast in njeni (revolucionarni) organi ter njihova pravna pravila, ki sestavljajo korpus revolucionarnega prava, z vidika veljavnega (pozitivnega) pravnega reda nelegalni, ker kršijo in rušijo veljavni pravni red. **Včasih pa je lahko revolucija upravičena po narodnostnih, verskih ali gospodarskih pravilih, če zasleduje načelo pravičnosti in je v skladu s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli. Takrat lahko govorimo hkrati o evoluciji.**

Ali je boljševistično-komunistična revolucija na Slovenskem dejansko zasledovala načelo pravičnosti in bila v skladu s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli ter tako legitimna, je potrebno presoditi na podlagi vrednotenja pravno relevantnih dejstev, načina in sredstev njene izvedbe, predvsem pa družbenega sistema, ki ga je revolucija vzpostavila.

Ustavno sodišče RS ugotavlja, da je bil na Slovenskem po koncu 2. svet. vojne vzpostavljen totalitaren režim, ko so bili vsi, ki so živeli v nekdanji državi v tedanjem komunističnem režimu, desetletja »podvrženi trajnemu in sistematičnemu ogrožanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin« in vseskozi »prikrajšani za uživanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin, zlasti za svobodo izražanja, pravico do političnega združevanja, pravico do svobodne gospodarske pobude in druge pravice.«⁶ ter da je po letu 1945 šlo za državo, za katero so značilne okoliščine » [...] (popolna pravna negotovost vseh politično sumljivih oseb, vključno z življenjsko nevarnostjo; odstranjevanje političnih nasprotnikov s psevdolegalnimi postopki in z izmaličenimi pravnimi sredstvi; sistematično in brezobzirno izvajanje ustrahovanja prizadetih in podobnih represivnih ukrepov s strani tedanje politične oblasti in njenega državnega aparata ne samo na politične nasprotnike, ampak tudi na posamezne državne uradnike, posredno pa na celotno prebivalstvo) so pomenile za prizadete, da se niso upali vrniti v domovino ali da so iz nje pobegnili.«⁷ »Nekdanji jugoslovanski in v njegovem okviru slovenski družbenopolitični sistem ni priznaval pravice do zasebne lastnine. Zgledujoč se po sovjet-

⁵ Pitamic, 1920, str. 5.

⁶ US RS, V, 174, U-I-107/96, 5. 12. 1996, točka 5.

⁷ US RS, I, 102, U-I-69/92-30, 10. 12. 1992, odst. 8.

skem vzoru je bila zasebna lastnina delno že med vojno, še bolj pa po njenem zaključku, predmet sistematičnega razlaščevanja oz. podržavljanja.«⁸ Po koncu 2. svetovne vojne namreč »v Sloveniji ni nastopil svoboden, demokratičen sistem, kot so si to predstavljale medvojne meščanske stranke. Zmaga nad fašizmom in nacizmom maja 1945 v Sloveniji ni prinesla konca nasilja, sledil je le druge vrste totalitarni politični sistem.«⁹ Za obdobje po revoluciji sta značilna strahovlada in brutalno fizično nasilje, »kršene so npr. bile: pravica do življenja; pravica živeti brez strahu; prepoved mučenja; svoboda verskih skupnost; pravica do zasebne lastnine; človekovo dostojanstvo in varstvo človekove osebnosti; nedotakljivost stanovanja; neodvisnost sodstva in pravica do poštenega sojenja; svoboda gibanja; svoboda vesti in prepričanja; svoboda izražanja in svoboda tiska; svoboda političnega združevanja; avtonomija univerze; avtonomija akademije znanosti in umetnosti; svoboda izobraževanja.«¹⁰ Jambrek je izdelal register nasilij, na katerih je temeljila komunistična država: umoru (medvojne likvidacije, množični pokoli političnih nasprotnikov, povojna »čiščenja terena« razrednih in vojaških sovražnikov, justični umori); ropu oz. legalizirani kolektivni tatvini (medvojne in povojne konfiskacije, nacionalizacije, agrarne reforme, razlastitve, zaplembe premoženja); nasilju proti telesu, dostojanstvu in drugim temeljnim pravicam človeka (policijski teror, nezakonite aretacije, prisilno delo v koncentracijskih taboriščih, politični arbitrarni posegi v službena razmerja: promocije, degradacije, odpusti, suspenzi); strahu, prevari in laži (indoktrinacije, manipulacije javnega mnenja, ideološkega nasilja, potvarjanja zgodovine).¹¹

Ugotavljamo, da po koncu 2. svetovne vojne na Slovenskem, v skladu s splošno priznano terminologijo, ne moremo govoriti o osvoboditvi, pač pa se je uveljavil sistem, ki je oblast izvajal z nasiljem.¹² Namreč »prava osvoboditev ne pomeni, da je neko zlo odstranjeno, ampak da je novi sistem resnično svoboden. [...] O taki svobodi pa lahko govorimo samo takrat, ko so izpolnjeni določeni pogoji. Kot minimalne pogoje lahko označimo zlasti: svobodne in tajne volitve – in to čisto konkretno in ne samo na

⁸ US RS, VI, 69, U-I-121/97, 23. 5. 1997, pritrdilno ločeno mnenje sodnika dr. Lovra Šturma o zasebni lastnini, privatizaciji družbene lastnine, denacionalizaciji in k drugi točki izreka, odst. 1.

⁹ Griesser Pečar, 2007, str. 112.

¹⁰ Šturm, 1998, str. 99.

¹¹ Jambrek, 1994, str. 6.

¹² Valič Zver, 2016, str. 107.

papirju, dosledno ločitev oblasti (ločitev zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti) ter svobodo mišljenja oz. govora, kar pomeni tudi večstrankarski sistem. Samo če država izpolni te pogoje, je prava osvoboditev zagotovljena.«¹³ Nasprotno za obdobje komunističnega totalitarizma na Slovenskem ugotavljamo, da so bile podane značilnosti totalitarizmov, ki jih povzemamo kot: prevladujoča ideologija, podreitev posameznika skupnosti, ni bilo delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno, ni bilo svobodnih volitev, obstajal je enostrankarski sistem, osebni kult diktatorja, oblast se je skušala polastiti celotnega prebivalstva, ni bilo temeljnih državljskih in človekovih pravic, ni bilo svobodnih medijev, svobode umetnosti in znanosti, obstaja je policijska država, koncentracijska in delovna taborišča, tajni zapori, militarizacija družbe in privilegiji.¹⁴

Na podlagi vrednotenja pravno relevantnih dejstev, načina in sredstev za izvedbo revolucije, predvsem pa družbenega sistema, ki ga je revolucija vzpostavila, ugotavljamo, da je bila komunistična revolucija ne samo per se nelegalna, ampak tudi nelegitimna, saj ni vodila v novi družbeni red, ki bi spoštoval človekove pravice in temeljne svoboščine in bil na splošno pravičnejši kot »prekucnjeni«, starojugoslovanski pravni in družbeni red.

Za presojo legitimnosti in legalnosti revolucionarnih pravnih aktov slovenska ustavnosodna presoja zahteva preizkus primerljivosti revolucionarnega prava s standardi civiliziranosti, ki ga je Ustavno sodišče RS opredelilo kot preizkus skladnosti »s splošnimi pravnimi načeli, priznanimi od civiliziranih narodov, danes pa z ustavo«.¹⁵ Ustavno sodišče se je opredelilo, s kakšno strogostjo oziroma s kakšnimi standardi bo presojalo ustavnost povojnega kazenskega prava, ko je v Uredbi o vojaških sodiščih (UVS) dejalo: »Presojati jih je treba s stališča skladnosti s tedaj veljavnimi ustavnimi in splošnimi pravnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi, glede njihove uporabe v novih sojenjih pa tudi s stališča skladnosti z ustavo.«¹⁶

Zato se prav tako zastavlja relevantno pravno vprašanje, ali so bili revolucionarni pravni akti, po katerih so bile izvajane obravnavane pojavne oblike nasilja v obdobju komunističnega totalita-

¹³ Griesser Pečar, 1996, str. 111.

¹⁴ Griesser Pečar, 2009, str. 41-43.

¹⁵ US RS, III, 33, U-I-6/93, 1. 4. 1994, odst. 11 in 16.

¹⁶ Ibid., točka obrazložitve 4.

rizma na Slovenskem, v skladu takrat veljavnimi splošnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov in današnjo ustavo.

»Sedanja merila za ugotavljanje skladnosti z ustavo in s tem za legitimnost pravnih predpisov so izjemno stroga. Tako je pravno pravilno pravo tisto, ki je v skladu z višjimi pravnimi normami in je tako pravo legitimno in stvarno upravičeno. Zato US RS praviloma uporablja merila, ki so veljavna ob nastanku spornega pravnega predpisa. To so pravila, ki jih je človeštvo strnilo v kodeks etičnih vrednot in pravil družbenega sožitja in ki jih Ustavno sodišče, zgledujoč se po merilih mednarodnega sodišča v Nürnbergu, označuje kot splošna, od civiliziranih narodov priznana pravna načela. Gre za katalog tistih temeljnih človekovih pravic, ki so jih kot take civilizirani narodi priznavali že po prvi svetovni vojni. V slovenski pravni doktrini jih je v svojem splošno priznanem delu Država predstavil Pitamic.¹⁷

Temeljna vrednota slovenske ustavno proklamirane demokratične in pravne države, ki izhaja iz Temeljne ustavne listine kot ustavnopravnega temelja slovenske državnosti, je človekovo dostojanstvo, ki predstavlja temeljno vrednoto slovenskega ustavnopravnega reda. Zato Temeljna ustavna listina izraža temeljno (ustavno) pravno kakovost nove samostojne in neodvisne države, ko poudarja, da bo Republika Slovenija zagotavljala varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na njenem ozemlju, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z Ustavo in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami.¹⁸ »Preambula Ustave RS izhaja iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije z dne 25. junija 1991, ki v svoji preambuli ugotavlja, da nekdanja Socialistična federativna republika Jugoslavija ni delovala kot pravno urejena država in da so se v njej hudo kršile človekove pravice.«¹⁹ »Ob upoštevanju tega historičnega dejstva in izhajajoč iz svojega temeljnega poslanstva postavlja preambula Ustave na prvo mesto svobodno demokratično ustavno ureditev, ki zagotavlja temeljne človekove pravice in svoboščine. V ospredje postavlja človekovo dostojanstvo in njegovo duhovno, politično in gospodarsko svobodo.«²⁰

¹⁷ Šturm, 1998, str. 1090.

¹⁸ US RS, XIX, 26, U-I-109/10, 3. 10. 2011, odst. 7.

¹⁹ Šturm, 2012, str. 12-13.

²⁰ Šturm, Kršitev človekovih pravic v novejši slovenski zgodovini, e-vir.

Človekovo dostojanstvo ter varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin sta vrednostni središči Republike Slovenije in njene Ustave, ki predstavlja pravni standard, skozi katerega je potrebno presojati predpise revolucionarne medvojne in povojne oblasti.

Medvojno revolucionarno kazensko pravo so predstavljali predvsem odloki Vrhovnega plenuma OF oz. Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) z dne 16. septembra 1941: Sklep Vrhovnega plenuma OF, da se konstituira v SNOO,

- Odlok slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o vključanju slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije,

- Odlok slovenskega narodnega osvobodilnega odbora glede zaščite slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev,

- Odlok o narodnem davku.

Ker je bilo medvojno pravo pripoznano z Zakonom o potrditvi zgodovinsko važnih odlokov leta 1946, je treba presojane akte upoštevati kot »*pozitivnopravne akte v formalnem pogledu*«. ²¹ V kontekstu disertacije je najpomembnejši pravni akt Vrhovnega plenuma OF oziroma Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) z dne 16. septembra 1941 z naslovom *Odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev* (t.i. Zaščitni odlok). Zaščitni odlok je predstavljal temelj revolucionarnega kazenskega prava in revolucionarnega sodstva vse do 30. avgusta 1944, ko je pričela veljati Uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ z dne 24. maja 1944. Kot temelj revolucionarnega sodstva je uvajal strog disciplinski in kazenski sistem ter monopoliziral odpor slovenskega naroda zoper okupatorja in uvedel revolucionarno kazensko sodstvo s kaznijo smrti oz. likvidacijo vseh, ki bi se proti okupatorju borili mimo OF. Predvidel je posebna, tajna sodišča ter določal, da naj bo postopek hiter, usten in tajen.

Posledice Zaščitnega odloka so bile naraščajoče partijsko-vojske likvidacije, predvsem v ljubljanski pokrajini, ki so povzročile organiziran antikomunistični boj in odpor proti okupatorju s strani Katoliške akcije. 16. september 1941, ko SNOO, najvišje telo OF, razglasil prepoved delovanja vseh organizacij in odporiških

²¹ Svetlič, Letnar Černič, 2017, str. 14.

skupin zunaj OF, pomeni začetek državljanske vojne in desetletja prikrivane krivde komunistov.²² »Zaščitni odlok je v očeh OF pooblašчал OF in njeno partizansko vojsko za prihodnje usmrtitve (likvidacije) Slovencev, ki niso sledili načelom, zapovedim in ukazom OF. Ustvaril je pogoje, da so lahko z očitkom o izdaji s smrtjo in terorjem ukrepali proti državljanom, ki se niso podvrgli ravnanju Osvobodilne fronte.«²³

Odloke SNOO je tudi Kardelj označil kot »operetno« zakonodajo. »Osrednji namen ustanovitve SNOO pa je bil prehiteti predvojno politično elito in omajati njeno legitimnost ter hkrati predstaviti OF kot novo silo, ki lahko zastopa slovenske interese.«²⁴

Do podobnih ugotovitev pride tudi revolucionarni pravnik Makso Šnuderl, ko pravi: »Odlok ima tipičen znak konspirativnega sodstva. Izenačuje se dolus (namen, naklep) s culpa (krivda).« Zadoščalo je torej, da je kdo namenoma storil ustrezno dejanje in že je bil kriv. Ni bilo pomembno, ali je bil osebno pod hudim pritiskom, čeprav ta vprašanja v vsakem urejenem pravnem sistemu odločajo o tem, v kolikšni meri je nekdo spoznan za krivega, kar seveda bistveno vpliva na višino kazni. Celotno izsiljeno dejanje je bilo kaznivo. »Tudi izsiljeno dejanje je kaznivo, ker je v boju za obstoj ljudstva dolžnost vsakogar žrtvovati se...«²⁵

Navedeno pomeni, da zakonski znaki kaznivih dejanj niso bili konkretizirani. Kazni za dejanja, ki v večini primerov subjektu dejansko niso bila dokazana, pa so bile nesorazmerno visoke, s čimer sta bili kršeni temeljni pravni načeli kazenskega prava: načelo subjektivne ali krivdne odgovornosti in načelo sorazmernosti med kaznivim dejanjem in kaznijo, zato je bilo sojenje v nasprotju s splošnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov. Dejanja, ki so bila storjena na njegovi podlagi, predstavljajo kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Šturm, ki je s pravnega vidika osvetlil odločilne sklepe, sprejete 16. septembra 1941, je prišel do ocene, da sta bila tako sklep SNOO kot zaščitni odlok »...v svojih bistvenih sestavinah že v njunem nastanku v očitnem nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli, ki jih je človeštvo strnilo v kodeks etičnih vrednot in pravil družbenega sožitja. Presoja nju-

²² Griesser Pečar, 2007, str. 143.

²³ Ibid., str. 146.

²⁴ Godeša, 2006, str. 29-30.

²⁵ Griesser Pečar, 2007, str. 147.

ne dejanske uporabe v resničnem življenju tako oceno ne samo potrjuje, ampak jo še dodatno zaostri. Ključne določbe iz obeh aktov so bile v nasprotju z deklariranim ciljem uporabljene v skladu s skritim sprevrženim motivom normodajalca. Gre za tipičen primer zlorabe prava. Oba akta nista bila namenjena zagotavljanju svobode in vzpostavitvi svobodne demokratične družbe, ampak sta bila uporabljena kot sredstvo za ustrahovanje ljudi in za izvedbo komunistične revolucije in za vzpostavitev totalitarnega družbenega sistema pod monopolno oblastjo komunistične partije.²⁶

Blumenwitz ugotavlja, da je izdaja t. i. zaščitnega zakona z dne 16. septembra 1941 nasprotovala mednarodnemu pravu, »še zlasti, ker so njegove določbe odpravile vsakršno pravno varnost in nasprotno omogočale kaznovanje skorajda kateregakoli dejanja ter zakon s potrebo po varnosti partizanov ni imel nobene zveze«.²⁷ Šturm ugotavlja, da so bili »revolucionarni pravni akti iz leta 1945 uporabljeni za ustrahovanje ljudi in za izvedbo komunistične revolucije ter so bili v nasprotju z deklariranim ciljem - narodnoosvobodilnim bojem.«²⁸

3. Odločitve Ustavnega sodišča RS o najpomembnejših predpisih revolucionarne oblasti

Do najpomembnejših revolucionarnih pravnih aktov, na podlagi katerih so bile storjene pojavne oblike nasilja, se je opredelilo tudi Ustavno sodišče RS. V nekaterih odločbah ter pritrdilnih in odklonilnih ločenih mnenjih ustavnih sodnikov je ugotovilo, da so bili medvojni in povojni revolucionarni kazenski akti v nasprotju s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi. Medvojni in povojni revolucionarni kazenski akti namreč predstavljajo t.i. predustavno pravo.

V skladu z odločitvijo o Uredbi o vojaških sodiščih (UVS) pa se lahko uporabljajo le tisti predustavni viri, ki so skladni s človekovim dostojanstvom in korpusom varstva človekovih pravic ter temeljnih svoboščin v veljavnem slovenskem ustavnopravnem redu.²⁹

²⁶ Šturm, 1998, str. 1095.

²⁷ Blumenwitz, 2005, str. 74.

²⁸ Šturm, 1998, str. 1095.

²⁹ Svetlič, Letnar Čerňič, 2017, str. 16.

Čeprav predpisi revolucionarne medvojne in povojne oblasti ne veljajo več, je Ustavno sodišče v odločbi o ustavnosti UVS pojasnilo, da je njihova presoja vseeno mogoča. Isto argumentacijo je nato uporabilo v vseh nadaljnjih tovrstnih primerih. UVS je bila prva interpretativna odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije, zato je potrebno njen izrek brati povezano z obrazložitvijo, kar je v izreku navedeno.

Ustavno sodišče je navedlo, da neveljavnost UVS še ne pomeni, da se njene ustavnosti ne sme presojati, »saj za materialne kazenskopravne predpise velja posebnost, ki terja, da mora biti dopustna tudi presoja ustavnosti zakonov, ki so bili formalno razveljavljeni.«³⁰

Ustava RS namreč v 2. odst. 28. člena določa, da »se dejanja, ki so kazniva, ugotavljajo in kazni zanje izrekajo po zakonu, ki je veljal ob storitvi dejanja, razen če je novi zakon za storilca milejši«. To pa narekuje, da morajo sodišča v kazenskem postopku obvezno uporabiti zakon, ki v primeru, da je za storilca milejši, ne velja več. Pri tem pa ne smejo uporabiti določb milejšega zakona, ki so v nasprotju z veljavnim pravnim redom.

Pri UVS je ustavno sodišče kot dodaten razlog za retrospektivno presojo navedlo tudi varstvo človekovih pravic in svoboščin. Po Ustavnem zakonu za izvedbo Ustave so na primer še naprej »ostali v veljavi« vsi predpisi, ki »so veljali« na dan razglasitve Ustave, če niso posegali v človekove pravice in temeljne svoboščine. »Uporaba zakona« je namreč širši pojem kot »veljavnost zakona«, ker se vsi veljavni zakoni lahko uporabljajo, po drugi strani pa se skladno z določbo 28. člena Ustave lahko uporabljajo tudi neveljavni zakoni. Ustavnosodna presoja predpisa, ki formalno ne velja več, se pa še lahko vedno uporablja, je potrebna, v kolikor je predpis v nasprotju z veljavnim pravnim redom ter standardi varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin.³¹ »Če bi se ustavno sodišče postavilo na formalistično stališče, češ da predpis »ne velja več«, zaradi česar naj ne bi mogel biti predmet ustavne kontrole, bi seveda ravnalo v očitnem nasprotju z intencijami ustave, ki človekovim pravicam, ki so najmočnejše ogrožene prav na področju kazenskega prava, namenja bolj in ne manj rigorozno varstvo.«³²

³⁰ US RS, III, 33, U-I-6/93, 1. 4. 1994, Obrazložitev B. - I., odst.1.

³¹ Dovžan, Tekavec, 2001, str. 132-133.

³² US RS, III, 33, U-I-6/93, 1. 4. 1994, Obrazložitev B. - I., odst. 1.

Ustavno sodišče se je pri presojanju UVS srečalo s predustavnim pravom, ki se uporablja: 1. -v postopkih sojenja za tista dejanja, storjena v času veljavnosti predustavnega prava, za katera kazenski pregon še ni zastaral, in 2. -v postopkih na podlagi izrednih pravnih sredstev (obnove, zahteve za varstvo zakonitosti).³³ Torej na kazenskem področju lahko pravni akti oživijo v primerih, ko želi nekdo doseči spremembo obsodilne kazenske sodbe in rehabilitacijo, in v primeru, ko je treba začeti pregon storilca kaznivega dejanja.

V izreku je Ustavno sodišče določilo, da se v Republiki Sloveniji ne uporabljajo tiste določbe UVS, ki so bile že v času nastanka in uporabe UVS v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli in so tudi v nasprotju z ustavo Republike Slovenije, zlasti:

a) ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih bili uporabljeni kot gola inkriminacija statusa in se niso nanašali na določno opredeljena dejanja obtožencev, kot na primer izrazi »vojni zločinci«, »organizatorji«, »naredbodajalci«, »funkcionarji terorističnega aparata«, »domačini v okupatorjevi službi«, »aktivni ustaši«, »četniki«, »špijoni«, »ovaduhi«, »kurirji« in podobni.³⁴ Torej samo statusna opredelitev človeka ni dovolj, temveč se morajo nanašati na določeno opredeljena dejanja obtožencev, t.i. elemente kaznivih dejanj, v skladu z načelom določenosti kazenskega prava (lat. *lex certa*). »Kazensko pravo vztraja ne pri inkriminaciji osebnosti, ampak pri inkriminaciji dejanj, s katerimi osebnost po svoji volji ali s svojo malomarnostjo pušča dokazljivo konkretno in specifično sled v zaznavnem svetu.«³⁵

b) ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih zaradi svoje premajhne določenosti – kot na primer »in slično«, »v zvezi z okupatorjem« in tako dalje – predstavljali podlago za samovoljo takratnih sodišč.³⁶ Če sotorej kazniva dejanja premalo določno opisana, omogočajo v konkretnih zadevah arbitrarnost in zaradi tega krivično uporabo predpisa, kar predstavlja dodatno kršitev načela *lex certa*;

c) ne smejo se uporabiti tiste določbe, na podlagi katerih bi bilo možno šteti za kazniva dejanja taka dejanja, storjena pred

³³ Ibid., odst. 10.

³⁴ Ibid., odst. 11.

³⁵ Ibid., odst. 12.

³⁶ Ibid., odst. 13.

uveljavitvijo UVS, ki po splošnih pravnih načelih, priznanih od civiliziranih narodov, niso bila kazniva.³⁷

Zato je vse pravne predpise, sprejete pred 25. junijem 1991, potrebno podvreči civilizacijskemu testu, katerih standarde in merila je US podalo v odločbi o UVS. US je povedalo, da je presoja pravnih predpisov časovno neomejena ter da lahko gledamo tudi nazaj, tudi medvojne predpise, predpise okupatorja, predpise predvojne Jugoslavije, avstroogrske monarhije in fašistične Italije, ki predstavljajo naše pravne prednike.

»Imanentna naloga ustavnosodne presoje je, da se opredeljuje do zgodovinsko izkazanih kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, do katerih je prihajalo v minulem totalitarnem sistemu. [...] Vloga ustavnega sodstva v novih demokracijah je nepogrešljiv sestavni del procesa pri preoblikovanju posttotalitarnega družbenega reda v sistem ustavne demokracije s svobodno demokratično družbo. Zato je toliko bolj pomembno, da tudi ustavnosodna presoja v Republiki Sloveniji jasno opredeli oblike kratenja človekovih pravic, in sicer tako neposredne kot tudi posredne, zlasti če so bile te trajno prisotne in so pomenile nepogrešljiv sestavni del sistema monopolne komunistične partije za obvladovanje ljudi in njihovega življenja.«³⁸

Temeljno povojno revolucionarno kazensko pravo, na podlagi katerega so bile storjene posamezne ali več pojavnih oblik nasilja, so v obdobju t.i. ljudske demokracije (1945-1950) predstavljali predvsem:

Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže iz leta 1945,

- Zakon o konfiskaciji premoženja in izvrševanju konfiskacije iz leta 1945,

- Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast iz leta 1945,

- Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo iz leta 1945,

- Osnovni zakon o prekrških iz leta 1947,

- Zakon o prekrških zoper javni red in mir iz leta 1949,

- Zakon o zaščiti ljudskega premoženja,

- Zakon o vrstah kazni.

Ustavno sodišče se je opredelilo tudi do najpomembnejših predpisov revolucionarne povojne oblasti. Prepovedalo je upo-

³⁷ Ibid., odst. 20.

³⁸ Šturm, Kršitev človekovih pravic v novejši slovenski zgodovini, e-vir.

rabo določb Zakona o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže iz leta 1945, ki se je leta 1946 preimenoval v Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, »ki so in kolikor so bile že v času nastanka in uporabe navedenega zakona v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli in so tudi v nasprotju z Ustavo. V skladu z razlogi, navedenimi v obrazložitvi te odločbe, »se ne uporabljajo zlasti naslednji elementi določb Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže:

a) elementi materialnih določb, pri katerih zakonodajalec ob določanju kaznivih dejanj ni upošteval družbene nevarnosti kot element kaznivega dejanja;

b) elementi materialnih določb, ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih zaradi svoje nedoločnosti predstavljali podlago za arbitrarno uporabo zakona;

c) elementi procesnih določb, ki so pomenili kršitev temeljnih načel kazenskega prava in kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin.³⁹

Prav tako je prepovedalo uporabo določbe 28. člena Zakona o konfiskaciji premoženja in izvrševanju konfiskacije iz leta 1945, saj je ugotovilo, da ta določba ni bila v skladu s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih že v času njene uveljavitve priznavali civilizirani narodi, niti s tedanjimi ustavnimi načeli, kolikor je omogočala, da so bile na njeni podlagi brez pravnomočne kazenske sodbe posamezne osebe proglašene za vojne zločince ali narodne sovražnike. Njena uporaba v današnjih sodnih postopkih bi bila v neskladju z Ustavo.⁴⁰

V odločbi o Zakonu o kaznivih dejanjih zoper narod in državo (ZKND) je Ustavno sodišče ugotovilo, da je »na podlagi določb ZKND prišlo v času njegove veljavnosti do številnih zlorab prava v kazenskih postopkih.[...] Iz njih je mogoče nedvoumno skleniti, da so se na podlagi določb ZKND odvijali številni politični procesi proti industrialcem in trgovcem, katerih namen je bil zapleniti njihovo premoženje, pa tudi večje število procesov proti duhovnikom in redovnikom, proti informbirojcem ter procesi, v katerih se je preganjalo verbalno kritiziranje oblasti. Posebno skupino političnih procesov pa nedvoumno predstavljajo tako imenovani

³⁹ US RS, V, 31, U-I-67/94, 21. 3. 1996, izrek.

⁴⁰ US RS, VII, 47, U-I-249/96, 12. 3. 1998, izrek.

dachauski procesi - stalinistični kazenski postopki na slovenskem ozemlju.«⁴¹

Ustavni sodnik dr. Lovro Šturm je podal izčrpno odklonilno ločeno mnenje, ki prikazuje primere zlorabe prava s strani takratnih sodišč. »Pravilo *lex certa* je bilo kot sestavni del načela zakonitosti priznано s strani civiliziranih narodov že v času nastanka ZKND. Temu kriteriju 2. člen ZKND ni ustrezal že tedaj, še manj pa mu ustreza danes, zato mu je tudi z vidika njegove današnje uporabe v sodnih postopkih treba odreči ustavno dopustnost.«⁴²

Stališče Ustavnega sodišča do pravne podlage, ki je omogočala nasilje nad političnimi nasprotniki, je razvidno tudi v odločitvi v zadevi, ki obravnava Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast: »V Sloveniji je bila nova oblast pripravljena uveljavljati svojo oblast tudi z nasiljem, z zlorabami prava v kazenskih postopkih in s sistemsko strukturnim grobim kršenjem človekovih pravic. Zakoni niso bili uporabljeni le z namenom kaznovanja kolaboracije, ampak tudi z namenom izločitve razrednega sovražnika, prevzema oblasti in utrditve totalitarnega sistema. Do vzpostavitve svobodne družbene ureditve je v Sloveniji prišlo šele leta 1990 po prvih svobodnih volitvah v večstrankarski parlament.«⁴³

Kazenski zakonik iz leta 1947, ki v 11. členu opredeljuje kaznivo dejanje kot dejanje, ki ga zaradi njegove družbene nevarnosti določa zakon kot kaznivo dejanje, oz. dejanje, ki ni določeno v kazenskem zakonu, je pa družbi nevarno, pomeni izrecno odrekanje temeljnega pravnega načela - načela zakonitosti kot človekove pravice, po katerem nihče ne more biti obsojen za dejanje, ki ni bilo kaznivo v času storitve in za katero zakonodajalec ni predpisal kazni.«⁴⁴ »Nenatančna določenost posameznih kaznivih dejanj (posebna značilnost inkriminacij zoper ljudstvo, državo in zoper oborožene sile) ter pojem družbene nevarnosti sta onemogočala sodiščem, da bi oblikovala lastne pravne razlage neodvisno od družbenih stališč, ki jih je oblikoval in javno razglašal vrh enotne oblasti.«⁴⁵

⁴¹ US RS, VII, 195, U-I-247/96, 22. 10. 1998, točka 20.

⁴² US RS, V, 31, U-I-67/94, 21. 3. 1996, odklonilno ločeno mnenje ustavnega sodnika dr. Lovra Šturma, točka 3.

⁴³ US RS, VII, 176, U-I-248/96, 30. 9. 1998, točka 16.

⁴⁴ Bele, 2007, str. 51.

⁴⁵ Ibid., str. 52.

Narava revolucionarnega kazenskega prava kaže, da so bila kazniva dejanja opredeljena ohlapno in zelo široko ter so imela politično konotacijo.⁴⁶ Tako ni bilo spoštovano načelo določnosti (lat. *lex certa*).

Tudi splošni del kazenskega zakonika iz leta 1947, ki je začel veljati 12. februarja 1948, je bil izdelan na podlagi sovjetskih vzorcev, kar je pomenilo, da je imel lastnosti, značilne za tedanje sovjetsko kazensko pravo. Nekatere določbe (npr. o analogiji in krivdi, o odgovornosti za pripravljala dela, o odgovornosti udeležencev in pomanjkanje posebnega dela) so resno ogrožale temeljne pravice in svoboščine ljudi ter omogočile samovoljo in nezakonitost.⁴⁷

4. Zaključek

Ugotavljamo, da je bilo revolucionarno kazensko pravo uporabljeno in zlorabljeno kot učinkovito sredstvo za izvedbo revolucije, vzdrževanje njenih pridobitev in obračuna s politično-ideološkimi nasprotniki, ki so bili dejanski, domnevni in potencialni. Slednje potrjuje velik obseg revolucionarnega kazenskega prava in številčnost različnih vrst kazenskih sankcij (kazni, upravni varnosti ukrepi, vzgojni ukrepi) ter predvsem oblik kazni (smrt, zapor, prisilno delo, izgon iz kraja bivanja, razlastitev premoženja, odvzem državljanских pravic), zakonskih znakov, ki so bili mnogokrat premalo določni, nesorazmernih sankcij ter veliko število in struktura žrtev, predvsem v obdobju od leta 1941 do leta 1951, ko je represija pričela popuščati in je bila z novim Kazenskim zakonikom večina oblik kazni opuščena. Ugotavljamo, da revolucionarno kazensko pravo ni bilo sprejeto zaradi kaznovanja dejanskih storilcev kaznivih dejanj ali prekrškov, temveč z namenom prevzema in utrditve oblasti, vzpostavitve komunizma in ohranjanja revolucionarnih pridobitev z nasiljem nad političnimi nasprotniki, ki so jih sami poimenovali »narodni sovražniki«.

Medvojno in povojno revolucionarno kazensko pravo je ne samo nelegalno *per se*, ker so ga sprejeli nepristojni revolucionarni organi, ampak tudi nelegitimno, ker je bilo v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli ter načelom pravičnosti, saj je bilo namenjeno vzpostavitvi ko-

⁴⁶ Ferjančič, Šturm, 1998, str. 70.

⁴⁷ Bavcon, Šelih, 1987, str. 68.

munističnega totalitarnega režima z grobimi in sistematičnimi kršitvami temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Zato moramo revolucionarnemu kazenskemu pravu odreči naravo prava, saj je dejansko bilo nepravo. Dejanja, storjena na podlagi revolucionarnega kazenskega prava, pa so nepravna oz. kazniva dejanja, ki smo jih pravno opredelili kot hudodelstva zoper človečnost.

Čeprav je medvojna in povojna komunistična oblast s sprejetjem revolucionarnega kazenskega prava poskušala na podlagi prava legitimirati in legalizirati nasilje, ugotavljamo, da so bile pojavne oblike nasilja komunističnega totalitarnega režima na Slovenskem protipravne, saj so bili pravni predpisi nelegitimni, saj je bila večina pravnih predpisov sprejeta in uporabljena kot sredstvo za nasilje in izvedbo komunistične revolucije in vzpostavitev totalitarnega režima. Pravosodje pa je bilo politično uporabljeno in zlorabljeno kot pomoč pri izvedbi revolucije in njenem vzdrževanju vse do padca komunističnega totalitarnega režima leta 1990.

LITERATURA IN VIRI

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

- Bavcon, L., Šelih, A. (1987). *Kazensko pravo: splošni del*. Ljubljana: ČZ Uradni list SRS.
- Blumenwitz, D. (2005). *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941- 1946): Mednarodnopravna študija*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Dovžan, G., Tekavec, U. (2001). *Zgodovinski uvod v Komentar slovenske ustave. Temne strani slovenske pravne preteklosti v luči slovenske ustave: Argumenti Ustavnega sodišča Republike Slovenije o hudih množičnih in strukturnih kršitvah človekovih pravic in svoboščin v Sloveniji v času prevlade ideologije in prakse komunizma 1945-1990*. Ljubljana: Fakulteta za državne in evropske študije.
- Ferjančič, R., Šturm, L. (1998). *Brezpravje: slovensko pravosodje po letu 1945*. Ljubljana: Nova revija.
- Griessler Pečar, T. (2007). *Razdvojeni narod, Slovenija 1941-1945: Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pitamic, L. (1920). *Pravo in revolucija*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- Đilas, M. (2014). *Novi razred: Analiza komunističnega sistema*. Ljubljana: Inštitut Nove revije.
- ČLANEK V REVIMI**
- Jambrek, P. (1994). *Sedež svetega moderne nacije, uvodnik*. Nova revija: mesečnik za kulturo, let. 13, št. 145-146, str. 1-7.
- Svetlič, R., Letnar Černič, J. (2017). *Sodba v imenu temeljne norme*. Pravna praksa, št. 28-29, 20. 7. 2017, str. 14-15.
- Šturm, L. (1998). *Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941. Podjetje in delo*, št. 6-7, str. 1089-1097.
- Šturm, L. (2012). *Ustavno sodna presoja o razmejitvi totalitarnega sistema in svobodne demokratične družbe, temelječe na človekovem dostojanstvu*. Dignitas: Revija za človekove pravice, št. 53-54, str. 12-24.
- Šturm, L. (2017). *Začetek revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni in po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*. Acta Histriae, letn. 25, št. 3, str. 719-747.

PRISPEVEK V KNJIGI, ZBORNIKU

- Bele, I. (2007). Kazensko pravo in pravna država. V: Sodobne usmeritve kazenskega materialnega prava / Šelih, A. (ur.). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 51-80.
- Godeša, B. (2006). Ustanovitev Slovenskega Narodnoosvobodilnega odbora in pomen njegovih odlokov za nadaljnji razvoj v Sloveniji. V: Zbornik: Žrtve vojne in revolucije. Referati in razprava s posveta v Državnem svetu 11. in 12. novembra 2004, ki sta ga pripravila Državni svet Republike Slovenije in Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani / Golob, J. et al. (ur.). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, str. 29-34.
- Griesser Pečar, T. (1996). Pomen »osvoboditve« za slovensko katoliško cerkev. V: Slovenija v letu 1945, Zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega posveta / Gabrič, A. (ur.). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 111-137.
- Griesser Pečar, T. (2009). Generalni register pojavov in žrtev totalitarizma. V: Totalitarizmi- vprašanja in izzivi, Ob dvajsetletnici padca železne zavese v Evropi, Zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta 9. novembra 2009 v Ljubljani / Čoh, M. (ur.). Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, str. 33-46.
- Juhant, J. (2014). Spopad idej/ideologij in resnica sprave. V: Revolucionarno nasilje, sodni procesi in kultura spominjanja / Čoh, M. (ur.). Ljubljana, Študijski center za narodno spravo, 2014, str. 202-215.
- Valič Zver, A. (2016). »Osvoboditev« ali nadaljevanje totalitarizmov. V: LETO 1945 – 70 let potem: monografija znanstvenih prispevkov / Maučec, M. (ur.). Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, str. 107-113..

SODNA PRAKSA

- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije I, 102 (U-I-69/92), Uradni list RS, št. 61/92, 10. 12. 1992.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije III, 33 (U-I-6/93), Uradni list RS, št. 23/94, 1. 4. 1994.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije V, 31 (U-I-67/94), Uradni list RS, št. 24/96, 21. 3. 1996, odklonilno ločeno mnenje ustavnega sodnika dr. Lovra Šturma.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije V, 174 (U-I-107/96), Uradni list RS, št. 1/97, 5. 12. 1996.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije VI, 69 (U-I-121/97), Uradni list RS, 34/97, 23. 5. 1997, pritrdilno ločeno mnenje sodnika dr. Lovra Šturma o zasebni lastnini, privatizaciji družbene lastnine, denacionalizaciji in k drugi točki izreka.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije VII, 47 (U-I-249/96), Uradni list RS, št. 29/98, 12. 3. 1998.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije VII, 176 (U-I-248/96), Uradni list RS, št. 76/98, 30. 9. 1998.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije VII, 195 (U-I-247/96), Uradni list RS, št. 76/98, 22. 10. 1998.
- Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije XIX, 26 (U-I-109/10), Uradni list RS, št.78/2011, 3. 10. 2011.

SPLETNI VIRI

- Šturm, L. Kršitev človekovih pravic v novejši slovenski zgodovini. URL: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/PDF/poprava_krivic/7_Krsitev_clovekovih_pravic_v_novejsi_slovenski_zgodovini.pdf, 9. 3. 2018.

